

SAATEKS

Budism on kolmest suurest maailmareligioonist kõige vanem. Talle pandi alus rohkem kui kahetuhande viiesaja aasta eest. Ristiusk tekkis umbes viissada aastat ja islam tuhat kakssada aasta hiljem. Budismi kodumaaks on India ja veel hiljaaegu oli ta levinud peamiselt Lõuna-, Kagu-, Kesk- ja Ida-Aasia maades (eelkõige Indias, Sri Lankal, Tais, Vietnamis, Tiibetis, Mongoolias, Burjaatias, Tõvas, Hiinas, Koreas ja Jaapanis). Kuid juba 19. sajandil, eriti jõudsalt aga 20. sajandi teisel poolel algas budismi levik Euroopas, Venemaal ja Põhja-Ameerikas. Viimastel aastakümnetel võib budiste kohata ka Austraalias ja Ladina-Ameerikas ning isegi Aafrikas.

Praegu on Läänes juba miljoneid budismi poolehoidjaid ja nende arv kasvab aasta-aastalt. Budistlikke keskusi, templeid ja kloostrid on igal maal. Budismi uuritakse ja õpetatakse kümnetes ülikoolides. Budismi pühade raamatute tõlkeid ja kirjutisi budismi kohta on ilmunud ja ilmub erinevates keeltes juba nii palju, et täielikku ülevaadet neist on üsna raske anda.

Ka Eestis ei ole budism enam võõras või eksootiline nähtus. Selle raamatu tõlkija on tegelenud Tartu Ülikooli juures budismi uurimise, õpetamise ja tekstide tõlkimisega juba üle neljakümne aasta. Möödunud sajandi seitsmekümnendatel ja kaheksakümnendatel aastatel kujunesid Eestis esimesed budismihuviliste rühmitused. Eesti taasiseseisvumise järel on budism saanud üha enam tuult tiibadesse. Juba aastaid tegutsevad meil budismi keskused. Oluliseks sammuks budismi sügavama mõistmise suunas oli Budismi Instituudi rajamine 2002. aastal. Kaks korda – 1991. ja 2001. aastal – külastas Eestit budismi nimekaim usujuht dalai-laama.

Mis on tinginud budismi kasvava populaarsuse tänapäeva maailmas, kus üha kurdetakse inimeste eemaldumist religioonist ning usuliste ja kõlbeliste väärtuste allakäiku? Ühest vastust on siin raske anda. Paljusid kindlasti lummab budismi eksootika, selle mõne suuna kirev ja uustulnukale salapärane rituaal. Teised jälle loodavad, et budismi usukombeid täites jõuab ehk kiiremini hingeõnnistuseni või need tagavad vahest kindlamini hea tervise ja käekäigu kui teised religioonid. Eitamata kummagi seisukoha mõju religioosse meelestatuse kujunemisel, tuleb siiski arvata, et põhiline seisneb milleski muus.

See muu peaks just "Dhammapadat" lugedes üsna selgesti silma torkama. Eelkõige asjaolu, et budism läheneb inimesele ja tema probleemidele mõistusepäraselt. Budism ei kutsu üles uskuma üleloomulikesse olenditesse (Jumal või jumalad, vaimud või inglid) või imevägedesse ega lootma kõrgemale abile või eestkostele. Vastupidi, budism rõhutab, et inimesel enesel, kusjuures põhimõtteliselt **igal** inimesel on võimalus ennast arendada ning muutuda paremaks ja täiuslikumaks. Buddhast räägitakse küll kui ülimest olendist, kes on jõudnud vaimse arengu kõrgeima tasemini, kuid pelk Buddha kummardamine ei vii kedagi samale tasemele. Iga inimesel tuleb ise enesega vaeva näha, tal tuleb iseennast, oma mõtteid ja harjumusi pidevalt jälgida, tal tuleb enesega tööd teha, et saada lahti halbade harjumustest ja väärkujutlustest ning kasvatada eneses häid harjumusi ja õigeid põhimõtteid. Mis aga põhiline: tal peab olema hoolivus nii iseenese kui ka teiste suhtes.

Taoline lähenemine inimolemise vaprobleemidele haakub ilmselt üsna hästi tänapäeva vaimsusega, mis põhineb teadusel, demokraatial ehk kõigile võrdsete võimaluste loomisel ning inimõigustel ja humanistlikul maailmavaatel. See võiks ehk olla üheks seletuseks budismi populaarsuse kasvule valdavalt religioonikriitilises Läänemaailmas.

* * *

"Dhammapada" on mahult üsna väike tekst, mis kuulub "Tipitakasse", mitmekümneköitelisse paalikeelsesse pühakirjakogusse (paali keel on sanskriti keelele väga lähedane, ainult budismis kasutusel olnud Vana-India kirjakeel). See on aga vaid ühe koolkonna – theravaada – pühakiri. Kuna budism on ajalooliselt jagunenud mitmeks haruks ja paljudeks koolkondadeks, siis on üsna loomulik, et ka pühakirju on mitu, mis mõneti erinevad üksteisest. Kahjuks ei ole need kõik meie päevini säilinud.

Tänapäeval on kõige rohkem kasutusel kolm pühakirjakogu: lisaks juba nimetatud paalikeelsele "Tipitakale" ka hiinakeelne ja tiibetikeelne. Kõik nad koosnevad omakorda kümnetest köidetest ja sisaldavad sadu erinevaid tekste, mis osaliselt küll kattuvad, kuid iga kogu sisaldab suurel hulgal ka ainult talle ainuomaseid tekste. Lääne keeltesse on seni jõutud tõlkida ainult väike osa budismi pühakirja tekstidest. Vaid paalikeelne kogu "Tipitaka", mille tõlkimist alustati juba üle saja aasta tagasi on nüüdseks peaaegu täielikult inglise keelde tõlgitud.

Ühel inimesel, isegi kui ta ka kogu elu selle peale kulutaks, on ilmselt võimatu kõiki pühakirju läbi lugeda.

Kuid ükski inimene, isegi kõige pühendunud budist, ei peagi kogu pühakirja läbi lugema. Nagu öeldud, on see liiga mahukas ja ka liiga mitmekesine. Pühakirja suure mahu ja mitmekesisuse tingib budismis aastasadu kehtinud põhimõte, et kõik, mida Buddha on õpetanud, samuti ka kõik hilisemad seletused ja täiendused sellele peavad olema kättesaadavad, et iga õppija leiaks sealt talle sobiva, millest lähtuda. Buddha ise leidis õpetades, et iga inimene on omalaadne ja isikupärane, erineva eluloo, kogemuse ja teadmistepagasiga. Sellepärast tuleb iga inimest õpetada mõnevõrra erinevalt, kasutades erinevaid sõnu, erinevaid viise ja erinevaid näiteid. Mis sobib ühele, ei pruugi olla arusaadav teisele, kolmandale tuleb aga läheneda hoopis kolmandal moel. Külamehele ei saa budismi õpetada keerulise filosoofia kaudu; filosoofide tunduvad mõistukõned ja muinaslood liiga lihtlased. Häbelikku õpilast tuleb julgustada, ülbet ja kuraasikat aga tagasi hoida ja isegi alla suruda.

Kogu seda õpetuste mitmekesisust sisaldab ka iga budistlik pühakirjakogu. Kuid juba muiste hakati koostama Buddha kõige olulisematest õpetussõnadest kokkuvõtteid, et anda õppijatele juhtnööre kõige tähtsama omandamiseks. Paalikeelsesse "Tipitakasse" kuuluv "Dhammapada" ongi üks selliseid kokkuvõtlikke esitusi, kus erinevaid küsimusi on seletatud aforismilaadsete mõttesalmide kujul ja need omakorda teemade kaupa peatükkideks jaotatud. ("Tipitakast" ja sinna kuuluvatest tekstidest, samuti "Dhammapadaga" sarnastest tekstidest loe lähemalt raamatust "Budismi Pühad Raamatud I", Tartu, Lux Orientis, 2004.) "Dhammapada" koostaja või koostajate nimesid me ei tea, kuid traditsiooniliselt on kõik selle salmid omistatud Buddhale ja tõenäoliselt põhinevadki tema suust pärit ütlustel.

Pealkiri "Dhammapada" vajab mõningast lahtiseletamist. See on kahest osast koosnev liitsõna. Esimene osa – *dhamma* – (sanskriti keeles *dharma*) on budismi üks tähtsamaid mõisteid, mida tekstis on eesti keelde tõlgitud sõnaga 'seadmus'. See tähistab kõige üldisemalt Buddha õpetust ja selle põhjal kujunenud budistlikku kultuuri. Kuid *dharma* ehk *dhamma* tähendab ka selle õpetuse iga üksikut osa, iga teksti, iga salmi või tekstilõiku, isegi iga üksikut sõna ning mõtet. *Pada* on üsna mitmetähenduslik sõna, mis algupäraselt tähendab 'jalga' või 'rada', kirjanduslikus tähenduses aga 'värssi', 'salmi', 'värsirida', 'värtsijalga'. Sestap võiks "Dhammapada" eestikeelseks nimetuseks olla "Buddha mõttesalmide jada".

"Dhammapada" on tänapäeval kindlasti üks tuntumaid ja tõlgitumaid, vahest isegi kõige tõlgitum budistlik tekst. Seda ühelt poolt lühiduse ja kompaktsuse poolest. Teiselt poolt aga kahtlemata sisust tulenevalt. "Dhammapada", kuigi üle 2000 aasta vana, kõneleb valdavalt probleemidest, mis seisavad iga süveneva mõttelaadiga inimese ees, ükskõik mis maal ja ükskõik mis ajastul ta ka ei elaks. Spetsiifilist India-pärast ja isegi puht-budistlikku konteksti on tunda vaid kohati. Mõttesügavus, samas aga väljenduse lihtsus ja selgus teevad need mõttesalmid arusaadavaks ja nauditavaks igal ajal, igast seisusest ning erineva kultuuri- ja haridustasemega inimestele.

Kuigi "Dhammapada" mõttesalmid on koondatud 26 pealkirjastatud peatükki, ei ole sugugi kõik salmid kindlalt seotud vastava teemaga ja kannavad iseseisvat mõtet. Sestap ei pruugi "Dhammapadat" lugeda nagu romaani järjepidi algusest lõpuni, vaid iga salmi, iga mõtet on kasulik uurida eraldi ja aeg-ajalt uuesti üle lugeda ning püüda enese isikliku kogemusega seostada.

* * *

Need 423 mõttesalmi, mis kokku moodustavad "Dhammapada", annavad eelkõige tunnistust sellest olulisest nihkest inimteadvuses, mis hakkas maailmas toimuma I aastatuhande keskel e.m.a., ajal, mil elas Buddha (Buddha eluaastateks pakutakse tavaliselt 563. kuni 483. e.m.a.) ja mida võib pidada humanismi esimeseks ilminguks inimkonna ajaloos. (Humanismi idee kujunemisest ja humanistlike baastekstide kontseptsioonist vaata eespool viidatud raamatust "Budismi pühad raamatud. I", lk. 213-229.) Tõepoolest "Dhammapadat" lugedes ei saa tekkida kahtlust selle autori (või autorite) humanismis – püüdluses leida inimelu mõte mitte oletuslikest skeemidest vaid inimeksistentsist endast lähtudes. "Dhammapada" põhiideeks on, et muutuv ja ebastabiilses maailmas on ainult inimene võimeline teadlikult muutuma ning saama kannatavast ja piinlevast olesklejast õnnes ja rahus viibivaks targaks. Selleks on võimalus igaühel, kuid selleni jõuab vaid inimene, kes suudab kainelt ja kiretult enesele selgeks teha oma olukorra ja leiab selle olukorra põhjused iseenese sees, mitte väljaspool. Inimene on olemuslikult suveräänne isiksus, kelle võimalused on piiramatud, kuid ta ei tohiks olla suveräänne mitte lapsik-kapriisselt, ennastimetlevalt ja ennast kõigele muule vastandades, vaid pigem enda kaudu kõigi eest vastutust tundes ja kandes.

Ei "Dhammapadas" ega üheski teises budistlikus tekstis tõstatata otseselt sotsiaalseid probleeme ja ühiskonna ümberkorraldamise nõudeid. Ometi ei saa millekski muuks kui sotsiaalseks protestiks pidada "Dhammapada" viimast peatükki, kus braahmaniks (tõlkes vaimulikuks) nimetatakse mitte päriliku seisuse liiget, vaid kõrgete vaimsete ja moraaliomaduste kandjat, hoolimata tema päritolust. See oli India kujuneva kastikorra tingimustes otseseks väljakutseks maksvale tavale. Niimoodi tajusid seda ka braahmanid ise, püüdes budismi levikut kõigi võimalike vahenditega pidurdada. Kuigi see neil suures osas ka õnnestus – budism ei ole kunagi olnud Indias valitsev ideoloogia –, pidid nad budismist ise nii palju üle võtma, et nende oma usund brahmanism kujunes ümber hoopis teisenäoliselt hinduismiks. Konkreetselt avaldus see austuse kasvus inimelu ja üldse elu kui niisuguse vastu, sallivuse suurenemises, võimaluses kõrgete eesmärkide nimel jäigast kastsüsteemist välja astuda.